

TIMÁR PÉTER

Huszárcsíny? Hadik András 1757. októberi hadművelete

Hadik András (1710–1790) császári-királyi altábornagy 1757. október 11. és 23. között nagyszabású portyázó hadműveletet hajtott végre Brandenburg területén. A jól szervezett és sikeres haditett híre már a hétéves háború (1756–1763) alatt ismertté vált Európa-szerte.

A berlini portyát, hadműveletet ugyanakkor számos legenda és tévhit lengi körül. A köztudatban és esetenként a történelemtudományban is megjelennek a valóságtól elrugaskodott részletek. Ezek a tévhitek egyfajta Hadik-kultusz részét képezik, amely mellett azonban szükséges letisztult és kiegyensúlyozott történeti képet kialakítani Hadik Andrásról és történelmi szerepéről. Ellenkező esetben felületes, nosztalgikus romantikával átitatott formulákkal kellene beérnünk.

A legendák közül talán a leghíresebb a hat, más történetben tizenkét pár női balkezes kesztyű, amit Mária Teréziának küldtek Hadik Andrással a „ravasz” berliniek. Emellett kétes hátterű portálokon lehet időnként olvasni, esetleg televíziós műsorokban hallani más, a valóságtól elrugaskodott történeteket. Példaként hozható fel a Berlinben a porosz királynéval bálozó Hadik András esete és a hadműveleten részt vevő ötezer huszár, esetleg a lóháton szállított ágyúcsövek képtelen elmélete. Gyakori a történet, miszerint a Berlinig tartó menetet úgy tartották rejtve, hogy csak éjszaka meneteltek, nappal azonban rejtőzködtek Hadik András katonái. Találkozni olyan történettel is, hogy a folyók átúsztatásával tartották rejtve magukat az ellenségtől, illetve, hogy a menet gyorsaságát azzal növelték, hogy a gyalogosokat a huszárok mögé ültette a parancsnok.¹ Az itt felsorolt mítoszokból kitűnik, hogy valóságtól elrugaskodott és már-már csodával határos történetek sora rakódott a valós eseményre. Ezek közül a leggyakoribb, hogy Hadik András „elfoglalta” Berlint, jóllehet csapatai éppen csak behatoltak a porosz fővárosba.

Meglehet, hogy ezek a népnyelven, közösségi médiában, köz- és felsőoktatásban is terjedő történetek közrejátszhattak abban, hogy halhatatlanná váljon Hadik András neve és haditette. A történelmi szereplő biográfiájának szakszerű feldolgozása a közbeszédben terjedő legendákkal szemben a történelemtudomány szakembereire hárul. A mitikus hős korlátozott képén túlmutatva, egy tudományosan

¹ Hadik András Berlin részleges megszállása alatt csak a külvárosba lépett be, emiatt sem vehetett részt bálon az ezidőben Spandauba menekült Erzsébet Krisztina brunswick-wolfenbütteli királynővel (1715–1797), II. Frigyes feleségével. Egy katonaló terhelhetősége 120 kilogramm körül mozog, egy hatfontos ágyúcső súlya ezt magasan meghaladja. Ez a tény igazolja azt is, hogy hosszú távon egy ló nem bírta hátán kettő katonát vinni. A sereg menetének elrejtésével kapcsolatos legendákról általánosan elmondható, hogy egy 3–400 fős haderő menete ellenséges területen hosszabb ideig semmilyen módon nem tartható titokban.

megalapozott Hadik kép kialakulásának érdekében, a katonaként és politikusként is elismerésre méltó Hadik András életével és pályautójával számos magyar és külföldi történész foglalkozott.²

Ennek a rövid tanulmánynak koránt sem célja, hogy valamennyi legendát, és zarba ejtően különös részletet külön-külön vizsgálatának tárgyává tegyen. Csupán egyetlen, a berlini hadműveletet érintő fontos fogalmi kérdéskör tisztázására tesz kísérletet.

Az egyik legelterjedtebb tévhit, hogy a Berlin ellen vezetett hadművelet egy huszárcsíny volt. Ennek a jobbára képlékenyen használt fogalom jelentését igyekszem tisztázni, illetve a fentebb említett berlini hadművelettel való összefüggésben próbálok választ adni arra a kérdésre, hogy mi is lehetett valójában az az akció, amit Hadik András Brandenburgban véghez vitt.

A kérdés megválaszolásához elengedhetetlen a korszak hadviselésének megismerése. A XVIII. század berendezkedése, társadalma, technológiai színvonala és hadikultúrája olyan hadviselési formát hozott létre, amelyben a magyar és a délszláv katonaság különleges szerephez jutott. Ez a szerep, amelyet kisháborús hadviselésnek nevezünk, többek között a berlini vállalkozáshoz hasonló akciókban nyilvánult meg.

A XVIII. század fegyveres konfliktusainak jellege – nem meglepő módon – merőben eltért a XX. század gyakran drasztikus kimenetelű háborúitól. Ezekkel szemben a XVIII. század hadvezérei, uralkodói minden erejükkel azon az igyekezeten voltak, hogy a háború pusztítását egyfajta korlátok közé szorítsák. Ennek a törekvésnek az oka a harmincéves háború (1618–1648) keserű tapasztalataiban keresendő. A vidéket felpredáló, lakosságot sanyargató, fizetés és élelem nélkül tengődő hadseregek okozta pusztítást igyekeztek elkerülni.

A csapatok hiányos ellátása a legtöbb esetben fosztogatáshoz és szétszéledéshez vezetett, ami miatt a hadjárat célja is veszélybe kerülhetett. A katonaság zsoldosvezéreikhez való hűsége miatt, a hadseregek megbízhatósága is kérdéses volt az uralkodók számára.

A központosításra törekvő XVII. századi európai hatalmak az idejét múlt zsoldoshadseregeket a század végére fokozatosan állandó hadseregekre cserélték. A katonákat állandó alakulatokba szervezték, rendszeres zsoldban és központi ellátásban részesültek. A szolgálatba állt legénység szigorú szabályok szerint élte életét és feletteseik még háború esetén is igyekeztek visszatartani őket a lakosságot érő atrocitások elkövetésétől. Az ily módon felállított haderők álltak szemben egymással a XVIII. század dinasztikus háborúiban.

² Ld. pl. Markó Árpád, Gyalóky Jenő, Zachar József, Id. Fridvalszky János, Kincses Katalin Mária, Lázár Balázs, Lenkefi Ferenc, Tóth Ferenc, Fritz Bayer, Maximilian Ritter von Thielen, Wladimir Kusnezow munkáit.

A háborús célok az uralkodó érdekeivel voltak összeegyeztethetőek és dinasztikus célokat szolgáltak. Emiatt a hadsereg-uralkodóház kapcsolatrendszer miatt nevezzük ezeket a fegyveres konfliktusokat kabinetháborúknak.³

A hadvezetésben és a hadseregszervezésben megfigyelhető szigorú fegyelem a korszak harcászatiának feszességén is visszatükröződött. A katonák merev alakzatban hosszú vonalakban álltak harcrendbe és begyakorolt mozdulatsorozatok alkalmazásával leadott sortűzekkel igyekeztek megbontani az ellenséges alakzat rendjét. A zárt alakzatban, lassan manőverező gyalogság tűzharcai véresek és nehezen vezethetőek voltak. Éppen ezért a XVIII. század ütközeteiben szuronyrohamokra és közelharcra ritkán került sor, leszámítva néhány kirívó esetet, mint például Prága 1742-es ostromát, amikor a városba bevonult és ott védekező francia csapatok egy kitörés során kézitusában alulmaradtak a kardot rántva rohamozó magyar kiegészítésű 37. gyalogezreddel szemben.⁴ A legtöbb esetben néhány leadott sortűz után az egyik fél visszavonult vagy elmenekült.⁵

A metodista hadviselésnek nevezett, a XVIII. századra jellemző háborúzási szokás fontos jellemzője volt, hogy az egymással szembenálló felek a diplomáciában jellemző kölcsönös tiszteletet és a kor etikettjének szabályait a harctérre is igyekeztek magukkal vinni. Nem volt cél az ellenség megsemmisítése, sem a megszállt terület elpusztítása, illetve kerülték a nagy véráldozatokkal járó nyílt csatákat. A hadjáratok a legtöbb esetben egy-egy erőd megszerzésében merültek ki.⁶

A katonák megfelelő utánpótlásának biztosítása túlzottan nagymértékű és gyors meneteket nem tett lehetségessé. Erődített raktáraktól néhány napnyi járóföldnél nagyobb távolságra nem tudott elmozdulni a hadsereg. A nem megfelelő ellátás idővel fosztogatáshoz, dezertáláshoz vezethetett, amit a kor katonai vezetői érthető módon el akartak kerülni.

A katonák jellemzően a társadalom alsóbb rétegéből kerültek ki, emiatt a fentebb említett fegyelem fenntartása nem volt könnyű feladat. A kor katonadivatja szerint barokk egyenruhába öltöztetett, rizsporos hajú legénységi állomány sok esetben erőszakkal lett katonai szolgálatra kényszerítve, amiből sokan az első adandó alkalmammal szabadulni próbáltak. A merev és nehézkes vonalharcászat kialakulásának egyik oka az volt, hogy a katonaság csatatéren való szétszéledését és dezertálását megakadályozták.

Ezzel szemben a császári-királyi hadseregen belül az elsősorban portyázó, kisháborús hadviselésre szánt huszárezredek más jellegű katonaságot képeztek. A török

³ TÓTH Ferenc: Lotaringiai V. Károly herceg hadjáratainak naplója, A törökellenes magyarországi hadjáratok 1683–1688 közötti szakaszának fontos forrása. *Hadtörténelmi Közlemények*, CXXX.évf., 3. sz., 2017, 760.

⁴ KISS Károly: *Magyar alvitések böstettei az újabb idoszakban*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984, 207.

⁵ arsmilitaria.blog.hu/2020/05/26/mel_gibson_es_nagy_frigyes_veletlen_talalkozasa_egy_boncasztalon_avagy_mi_is_az_a_vonalharcaszat

⁶ TURCSÁNYI Károly – BÁN Attila – HEGEDŰS Ernő – MOLNÁR Gábor: *Haderők és hadviselés az előltöltő fegyverek korában*, Budapest, HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 2015, 22.

háborúban bizonyított könnyűlovas csapatnemet portyázó, felderítő feladatokra szánták, nem csatadöntő lovasrohamokra. Tevékenységeik közé tartozott az elő- és utóvéd biztosítása, az utánpótlás védelme, a takarmányszerzés, illetve a felderítés.

A portyázó hadviselésre alkalmas kistermetű magyar hátsólovakra ültetett, mokány férfiakból állították össze ezeket az alakulatokat. Ennek köszönhetően a huszárok mozgékonyabbak voltak nehezen járható és szabdaltszerű területen is a csatadöntő rohamokra szánt nehézlovasságnál. Hagyományosan zsinóros magyar motívumokkal ellátott, szintén a magyar katonadivatot követő meleg egyenruhájuk lehetővé tette, hogy hideg időben és rideg körülmények között teljesítsenek szolgálatot. A nyeregkápara rögzített két pisztoly és a minden közhuszárnál megtalálható karabély biztosította, hogy a huszárok laza alakzatban is felvehessék a hathatós tűzharcot az ellenséggel, továbbá ívelt pengéjű szablyájuk a legalkalmasabb szál-fegyver volt a mozgékony közelharcra, szemben a statikus lovasharcra tervezett nehézlovassági pallosokkal.

A Magyar Szentkorona területéről kiállított legénységet általában szabad toborzással, azaz önkéntes jelentkezés útján válogatták az ezredekbe. Ez az eljárás eltért a sorozástól, ahol a regrutának szánt személyt kötelezték a katonai szolgálatra, esetenként erőszak használatával. A toborzótisztek igyekeztek a huszár mesterséghez alkalmas eszes magyar fiúkat összeválogatni. Ahogy Hadik András írta: „Ezek a személyek a nemesemberek, a diákok, a [városi] polgárok és vásáros helyek lakóinak fiai közül kerülnek ki [...]. A regruták ezen fajtája alkotja a huszárezredek lelkét, akik egy ütközet során a gépezetet fő hajtóerőként mozgatják.”⁷

Erre azért volt szükség mert a huszárokat olyan harccselekményekre szánták, amelyekben a személyes bátorság és rátermettség döntötte el a harc kimenetelét. Ha egy erőszakkal katonai szolgálatra kényszerített huszár a lovasütközetben felbomló alakzatot kihasználta és megszökött, akkor nem csupán személyével és fegyverzetével, de a jelentős értéket képviselő kincstári lóval és lószerszámmal is megkárosította a hadsereget. „Mindezekből világossá válik, hogy az efféle csapatoknál az egyszerű közlegénytől is több harci szellemet, több kedvet, több bátorságot és több megbízhatóságot követelünk, mivel számára a kereket oldásra több lehetőség kínálkozik, és a lovak ellopásával több kárt is tud okozni.” – írta Hadik András⁸

Az európai hadseregek egyre nagyobb számban megjelenő huszáralakulataival párhuzamosan több portyázó hadviselésben jártas csapatnem jelent meg a harctereken. A lóhátra ültetett, de elsősorban gyalogos harcra szánt dragonyosok, a kelet Európában megjelenő kozákok és a lengyel területről származó ulánusok szintén ide sorolhatók. Alapvetően ezek a lovas csapatnemek voltak azok, amik alatt a portyázó hadviselésre alkalmas lovasságot érthetjük a XVIII. században.

A Magyar Királyság déli határán létrehozott Katonai Határőrvidéken kezdetben délszláv lakosságú területen, majd Erdélyben is felállított határőrezredek és

⁷ HAUSNER Gábor (szerk.): *Hadik András válogatott hadügyi írásai*, ford.: LÁZÁR Balázs, LENKEFI Ferenc, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 173

⁸ Uo. 173.

időlegesen létrehozott szabadcsapatok megfelelő gyalogságot biztosítottak a portyázó lovasság kiegészítésére. Az ezeken a területeken élő, tradicionálisan katonáskodó férfilakosságot hadviselése és „harciszelleme” alkalmassá tette a portyázó feladatokban való részvételre.⁹ Fegyelmezettségükkel és engedelmességükkel kapcsolatban voltak fenntartások, de egy tapasztalt és portyázásban jártas katonatiszt vezetése alatt a hadsereg ki tudta használni a képességeiket. Erre az említett berlini hadművelet az egyik legjobb példa.

Felmerül a kérdés, hogyha a korábban taglalt metodista hadviselés jellemezte a kor európai hadikultúráját, akkor miért volt szükség a fentebb bemutatott könnyűcsapatokra? A válasz a hadviselés korlátozottságában és időbeli elhúzódtásában keresendő. Amint azt már említettem, a hadjáratok sok esetben egy-egy erőd megszerzését tűzték ki célul, a döntő csatákat igyekeztek elkerülni, továbbá a hadseregek mozgatása az utánpótlás megszervezése miatt a hadsereg fenntartásának eleve magas költségeit is tovább növelték.

Ezzel szemben a kislétszámú, gyorsan mozgatható kikülönített portyázó csapatok könnyen és gyorsan tudtak nagyobb távolságot megtenni feltűnés nélkül. Jenei Lajos Mihály *A portyázó*¹⁰ című, kisháborús hadviselést oktató művében a portyázó csapatok számát 100 és 2000 közé teszi, de az 1000 fős létszámot tartja a legideálisabb létszámnak. Kisháborús hadviselésre alkalmas könnyűcsapatok használatát javasolja, gyalogságot, lovasságot vegyesen.¹¹

Az ily módon kialakított, kisháborús hadviselésre alkalmas csapatok képesek voltak jelentős károkat okozni az ellenségnek anélkül, hogy a főereget veszélynek tenné ki a hadvezetés. Ez a felismerés vezette Savoyai Jenő herceget (1663–1736) arra, hogy indítványozza az első nagymértékű huszárezred felállítási hullámot, a lengyel örökösödési háború alatt (1734–1738). A tábornagy a következőképpen fogalmazott: „Az indítványozott új huszárezredek felállításának kiváló hatása lesz a háború folytatása esetén. Ezáltal egy jövőendő hadjáratban egy nyolcezer fős huszárhadtestünk lesz itt, amely az ellenségnek éppen akkora veszteséget fog okozni pusztán a hadjárat magával, mint tenné azt egy csata.”¹²

Ezek a huszáralakulatok, amint azt a tábornagy is remélte, megfeleltek az ellenséges csapatok nyugtalanítására, utánpótlásuk zavarására, az információ áramlásának elvágására és területek, települések rövid idejű és korlátozott birtokbavételére.

Az utóbb említett képességük miatt használták előszeretettel a portyázó könnyűcsapatokat hadisarcok kivetésére. A bevett gyakorlat szerint, a hadseregtől kikülönített seregtest rövid időre birtokba vett egy települést, amit Brand Steuer,

⁹ LÁZÁR Balázs: A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815) In HERMANN Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III.*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015, 78.

¹⁰ JENEI Lajos Mihály: *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megúvásának mestersége korunk géniusza szerint*, Budapest, Magvető Kiadó, 1986.

¹¹ JENEI (1986) 51–52.

¹² ZACHAR József: Habsburg-hadakban, In Uő (szerk.): *A magyar huszár*, Budapest, Corvina Kiadó, 2000, 40.

azaz tűzváltás¹³ megfizetésére kötelezett. Ilyen akció volt Hadik András 1757 októberében Brandenburg területén végrehajtott hadművelete. Emellett megemlíthetjük ellenpéldaként porosz részről az 1760–61-ben elkövetett sarcolásokat Szászország területén.¹⁴ Az ilyesfajta sarcolások nagy hasznot hajtottak a hadikasszáknak és alkalmanként a katonák is némi zsákmányhoz juthattak, továbbá az ellenséges államra nézve jelentős károkat okoztak, mégsem tartották a háborúzás elegáns eszközének, lévén a háborús nehézségek a civil lakosság vállára nehezedtek, kivált, amikor szabályos sarckivetés helyett szabad fosztogatásra került sor.¹⁵

A kisháborús hadviselés különös rátermettséget és szakértelmet követelt meg mind a parancsnokoktól, mind a legénységtől. A portyákon, megfigyeléseken több alkalommal is lehetősége volt huszártiszteknek, esetleg altiszteknek, hogy vitézségükről és parancsnoki ismereteikről bizonytságot tegyenek. Ezeket a cselekedeteket nevezzük huszárcsínynek.

A huszárcsíny egyik legfőbb jellemzője, melyre találó megnevezése is utal, hogy huszárok hajtják végre. Kissé szabadabban értelmezve a fogalmat huszárcsínynek tekinthetjük azt a haditettet is, amelyben huszárokon kívül más könnyűcsapat is részt vett.

A másik fontos szempont a huszárcsínynek, vagy huszárcselnek nevezett esemény időtartama. Az ilyen jellegű, meglepetésre épülő, kislétszámú csapattal végrehajtott, az ellenség megtévesztését is eszközként használó haditett csupán néhány órát, esetleg csak néhány percet, de legfeljebb néhány napot vehetett igénybe.

Sok esetben a huszárcsínyt felsőbb utasítás nélkül, a parancsnok saját felelősségére hajtotta végre. Felismerte az adódó lehetőséget és kihasználta a kínálkozó alkalmat, majd egy gyors támadással elérte a célját. Egy hosszú előkészítéssel megtervezett nagyszabású akciót nehéz huszárcselként értelmezni.

Valójában problémás ebben a kérdésben egzakt választ adni, hiszen nem katonai szakkifejezésről beszélünk. Képlékeny jelentéstartalma ellenére úgy vélem, a huszárcsínynek rövid lefolyásúnak, meglepetésszerűnek és huszárok által végrehajtott eseménynek kell lennie. Mivel egy csínyről beszélünk, az ellenség megtévesztése, esetleg kicselezése kell, hogy a haditett alapját képezze.

Példaként hozható fel a Hadik András vezette Maltsch elleni huszárportya, ami négy napot vett igénybe (1741. július 29 – augusztus 2.). A résztvevők, mintegy 300 Dessewffy-huszár észrevétlenül jutott el az Odera menti raktárhoz, majd megtámadta és tönkretette azt. Hovatovább, a huszárok ellen kiküldött Bandemer-lovasezredet

¹³ LAZÁR Balázs: *Hadik Berlinben*, Budapest, Peko Kiadó, 2024, 126.

¹⁴ PÓKA-PIVNY Aladár – ZACHAR József: *Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1982, 41–51.

¹⁵ „Meglepő, hogy az ily módon felkészített és a hadsereg számára a legnagyobb hasznot hajtó cselekvésre alkalmas csapattestet olyan gyakran elvonják kötelezettségeitől, és föláldozzák azon túlkapásoknak, amelyek undorító cselekedetek az emberi nemmel szemben, ahelyett, hogy a fejedelmek dicsőségére annyira káros és oly gyakran saját érdekeik elleni visszaélések megszüntetését tartanák szívügyüknek.” JENEY, 1986, 53.

is alaposan megtépázta és visszaverte a Hadik András vezette különítmény. A rövid ütközetet követően pedig személyi veszteség nélkül hazajutottak.¹⁶

Ez az esemény, bár hosszas tervezés eredménye és több napot vett igénybe, mégis huszárcsínynek tekinthető. Magyar huszárok részvételével történt, meglepetésszerű volt és a megtett úttal összevetve a lehető leggyorsabban hajtották végre.

Klasszikus értelemben vett huszárcsínynek tekintem azt az esetet, amikor 1815 júniusában a császári-királyi 4. Hessen-Homburg huszárezred elérte a svájci-francia határtól nem messze fekvő Delle nevű települést. Egy Jakubetz nevű káplár kapta a parancsot, hogy nyolc huszárral menjen előre a város védelmének felderítésére.

A káplár és huszárai lerohanták a falu határában felállított őrséget, majd olyan erőlesen nyomultak előre, hogy a város helyőrsége egy egész hadoszlop támadásának vélte a kis lovascsapat rohamát. A védők elmenekültek, a káplár pedig a lakosság segítségével eltorlaszoltatta a város utcáit majd jelentette a település birtokbavételét.¹⁷

Ebben az esetben érvényesül minden felállított kritérium. Huszárok hajtották végre, utasítás nélkül és a kedvező helyzetet felismerve indították meg a támadást. Az egész akció ugyanakkor mindössze néhány órát vehetett igénybe. A káplár vakmerőségét arany vitézségi éremmel is elismerték.

A harmadik esemény az elsőhöz hasonlóan szintén Hadik András nevéhez fűződik. A maltschi portya előtt két hónappal, 1741. június 7-én a porosz-sziléziai Olbendorfnál hajtott végre rajtaütést 300 huszárral. A faluból hamar kizavarták az ellenséget, a kastélyban elszállásolt tisztek azonban tartották magukat a védhető épületben.

Mivel a poroszok megsegítésére egy ötszáz fős ulánusalakulat érkezett, Festetics József tábornok (1691–1757) elrendelte a kastély elleni támadás beszüntetését és a visszavonulást. Hadik András főstrázsamester kapta a feladatot, hogy háromszáz huszárijával fedezze a császári csapatok visszavonulását.

Amikor Hadik András észrevette, hogy a poroszok felmentésére érkező ulánusok megtorpantak a husárokat látván és erejét veszített előrenyomulásuk és tétovázásuk sebezhetővé tette őket, azonnal támadást vezényelt. Bár parancs ellen cselekedett és saját felelősségére vezetett támadást, a helyes helyzetfelismerést siker koronázta. Hozzávetőlegesen négy századnyi ulánust kergetett szét a váratlan támadással.¹⁸

Ebben az esetben is a gyors elhatározást, a mindössze néhány perces eseményt és az önálló cselekvést figyelhetjük meg. Mindhárom példa különbözik némileg, azonban mindegyikben megfigyelhető, hogy husárook hajtották végre a hőstettet,

¹⁶ MARKÓ Árpád: *Futaki gróf Hadik András tábornagy*, Budapest, Atheneum Kiadó, 1944, 54–56.

¹⁷ Von Franz Egger von EGGSTEIN, k.k. Major: *Geschichte des k.k. vierten Husaren-Regiments Alexander, Czesarevitsch, Großfürst und Throfolger von Rußland, Oestreichische militärische Zeitschrift*, 3. kötet, Bécs, A. Strauß's sel. Witwe & Sommer, 1842, 181.

¹⁸ MARKÓ, 1944, 51–52.

a meglepetésen és a megtévesztésen alapult a siker, kis létszámú csapat vett benne részt és a lehető leggyorsabban végeztek a feladattal.

Az egyik fő kérdés azonban még megválaszolatlan maradt. Huszárcsínynek tekinthető-e Hadik András altábornagy Berlin ellen vezetett hadművelete?

A hétéves háború (1756–1763) első éve fordulatokkal teli időszak volt. A porosz uralkodó, II. Frigyes (1740–1786) ellen létrejött szövetség (Habsburg Birodalom, Franciaország, Oroszország, Svédország) háborúba kezdett Poroszországgal. A háborúban aktív szerepet játszó Mária Terézia, Habsburg uralkodónő (1740–1780) célja alapvetően a Habsburg örökösödési háborúban (1740–1748) elvesztett Szilézia visszaszerzése volt.

A kezdeti porosz sikereket Csehország területén az 1757. június 18-án vívott kolini győzelem fordította meg. A vereséget szenvedett II. Frigyes csapatai kiszorultak Csehországból és Szászországba hátráltak. Ezt követően a császári haderő megkezdte a sziléziai erődítmények ostromát. A poroszok helyzetét tovább nehezítette, hogy a nyár elején két francia hadsereg is átkelt a Rajnán és kezdte meg előrenyomulását a brit uralkodó (II. György 1727–1760) birtokában lévő Hannover irányába. Továbbá szeptemberben a svédek is támadásba lendültek Pomerániában.¹⁹

Mindebből kitűnik, hogy 1757 októberében a porosz király helyzete meglehetősen szorongatott volt. Hadseregével Szászországban manőverezett a franciák és a császári csapatok között. Ezt ismerte fel az osztrák hadvezetés és megfogalmazta egy Brandenburgba vezetett hadművelet tervét.

A hadművelet megtervezésére és végrehajtására az Ernst von Marschall tábornagy (1692–1771) alárendeltségében szolgáló Hadik András altábornagy kapott parancsot. Az altábornagy rendelkezésére álló 7 741 fős hadosztályból az akcióhoz 5100 fővel vonult Elsterwerdába. Ehhez segítségül kapott Marschall tábornagyától 900 német gyalogost és négy hatfontos ágyút is.

Szükséges volt tartalékként és Elsterwerda biztosítására, továbbá az Elba vonalának megfigyelésére csapatokat hátra hagyni, ezért nagyszabású „portyára” Elsterwerdából 3400 fővel indult el. A Berlinbe induló sereggel tartott 900 „német” gyalogos a Colloredo-gyalogezredből, illetve a Gyulai-hajdúezredből összeállítva. Emellett 1000 határőrt vitt magával Hadik András a gradiskai, a szluini, az otocsáci és az ogulini határőrezredéből. A lovasságot tekintve 760 német lovas az Alt Modena vértesezredből és a Savoyai dragonyosezredből alkotta a nehézlovasságot, és 800 huszár a Hadik, a Baranyai és a jászkun huszárezredből adta a sereggel portyázó könnyűlovasságát.²⁰

Az expedíciós csapat 1757. október 11-én hagyta el Elsterwerdát és indult el Brandenburg irányába. A menetvonalat az altábornagy nagy körültekintéssel tervezte meg és gondoskodott annak biztosításáról. Út közben több portyát is kiküldött a szárnyai fedezésére és a brandenburgi települések megsarcolására.

¹⁹ LÁZÁR, 2024, 24–30.

²⁰ Uo. 117.

Ilyen portya volt Vécsey István alezredes rajtaütése az alt-schadowi királyi vas-hámoren, ahol nagyszámú tüzérségi hadianyag került a császári csapatok kezére.²¹ Emellett említésre méltó Ujházy Ferdinánd ezredes portyája is a menetvonaltól nyugatra, Teltow irányába.

A sereg október 16-án reggel érte el Berlint a Sziléziai-kapunál, a Spree partján. A város birtokbavételével kapcsolatban nincs teljes bizonyossággal elfogadható for-gatókönyv az egyértelmű források hiányában. Lázár Balázs legfrissebb kutatása né-mileg ellentmond a Markó Árpád által felvázolt és eddig elfogadott történetnek.²² A friss felvetés szerint a tábornok nem küldött be követet a támadást megelőző-leg, hanem azonnal berontott gyalogságával a külváros szélére, lerombolva a Spree partján álló palisádokat.²³

Hadik András ezután küldte meg első felszólítását a kirótt sarc megfizetésére. Felszólítását a városi tanács könnyelműen elutasította és a várost védő csapatok pa-rancsnoka Hans Friedrich Rochow altábornagy (1698–1787) a köpenicki mezőn támadáshoz rendelte csapatait. A védekezésre kivezényelt Lange- és Loën-gyalog-ezred két gyenge, újonc zászlóalját a császári csapatok könnyűszerrel legyőzték.

A vérfürdő után a városi magisztrátus és Hadik András között követek küldése és hosszas egyeztetések sora következett, majd az esti órákban megkezdődött a ki-rótt sarc összegyűjtése a város gazdag polgáraitól. Bár a legmagasabb követelt ösz-szeg 600 000 tallér volt, ennek csupán a harmadát hajtották be a legyőzött városon.

A császári csapatok október 17-én a reggeli órákban elhagyták Berlint és meg-kezdték visszavonulásukat déli irányba. Székely Mihály magyar származású porosz huszárezredes huszárjai voltak az elsők, akik Berlinbe értek 17-én reggel 9 órakor, de már ők sem érték be a császáriakat.

A visszavonuló altábornagy egy kisebb különítménnyel megsarcolta Frankfurt an der Oder térségét, majd tovább folytatta útját Cottbus irányába. Október 22-én elérte Spreemberget, ahol már biztonságban volt az expedíciós haderő. 22-ére Frigyes is megparancsolta az üldöző porosz csapatoknak, hogy hagyjanak fel a császáriak követésével és csatlakozzanak a fősereghez.²⁴

Az események rövid ismertetése után rátérhetek munkám fő kérdésének meg-válaszolására. Vajon az imént ismertetett esemény huszárcsíny volt? A vizsgált ese-mény egészét nézve a válasz: nem. A hadműveleten résztvevő huszárok csupán a tö-redékét képezték a Berlin ellen induló haderőnek. Továbbá az akció tér- és időbeli kiterjedése sem indokolja, hogy ilyen megnevezéssel illessük az eseményt.

Hadik András az eseményre, mint vállalkozás utal (Unternehmung), vagy ex-pedícióként említi (Expedition). Mária Terézia jóváhagyó rendelete is a *Die von mir*

²¹ Wladimir KUSNEZOW: *Der Berliner Husarenstreich*, Berlin, Bezirksmuseum Friedrichshain-Kreuzberg, 2012.

²² MARKÓ, 1944, 151.

²³ LÁZÁR, 2024, 171.

²⁴ Uo. 217.

vorgeschlagene Expedition gegen Berlin címet viselte.²⁵ A kor hadtudományi fogalomrendszere nem ad választ arra, hogy mi is volt pontosan ez az expedíció mai fogalmaink szerint.²⁶

Az bizonyos, hogy a korábban már ismertetett kisháborús hadviselés egy remek iskolapéldáját ismerhetjük meg benne. Ugyan méretét tekintve némileg kilóg a kisháborús hadviselés kereteiből, eszközrendszerét és végrehajtását tekintve mindenképpen ide sorolható. Mai fogalmaink szerint leginkább a hadművelet kifejezés takarja a legmegfelelőbbben az eseményt, ahogyan munkámban is következetesen utaltam rá.

A portya, huszárportya elnevezés már jóval kevésbé fedi a valóságot. A fő menetvonal szárnyainak biztosítására kiküldött huszárjárőrök ténykedése az, ami klasszikus értelemben portyának, huszárportyának minősül. Az eseményre Markó Árpád, Hadik Andrásról írt monográfiájában, illetve a Hadtörténelmi Közleményekben publikált munkájában²⁷ is következetesen vállalkozásként hivatkozik, ráadásul ő maga is a huszárcsínynek minősített esemény hibás megnevezése ellen érvelt.²⁸

A „berlini huszárcsíny” elnevezés kialakulásának okát abban kell keresni, hogy a császári csapatok, amelyek részt vettek ebben az akcióban elsősorban portyázásban jártas könnyűcsapatok voltak. Ezeknek a kisháborús hadviselésben alkalmazott katonáknak rémületet keltő híre volt a nyugat-európai lakosság körében. Félelmetes keleti vademberek hírében álltak mind a huszárok, mind a határőrök, akik a semmiből megjelentek, majd gyújtogattak, fosztogattak, erőszakoskodtak. Feltételezhetjük, hogy egy brandenburgi lakos a XVIII. század közepén nem is igen tett különbséget ezek között a csapatnemek között. Ennek folyományaként terjedhetett el a szóbeszédben, hogy a huszártisztból tábornokká előlépett Hadik András, portyázó könnyűcsapataival egy nagyszabású huszárportyát, huszárcsínyt követett el a porosz főváros ellen. A hadművelet eszköztárába tartozott a berlini védelem megtévesztése, a tényleges úticél titokban tartása és a huszár különítmények nagyszámú használata, akik előzőnlőtték a brandenburgi városkákat. Nem is meglepő ez alapján, hogy a német szakirodalom is mint Husarenstreich, azaz huszárcsel hivatkozik az eseményre.²⁹

A berlini hadművelet csupán egy szelete a XVIII. század magyar katonai szerepvállalásnak. A korszak hadtörténelmének nincs méltó helye a magyar társadalom történeti gondolkodásában. A Rákóczi-féle és az 1848–1849-es szabadságharc közötti időszak magyar katonáiról és tetteikről alkotott kép sokszor torzul a legendák és a kuruc-labanc szembenállás miatt. Ezeknek a tévhiteknek a feloldása hosszadalmas feladat és ennek a munkának ajánlom ezt a rövid tanulmányt is.

²⁵ MARKÓ, 1944., 137.

²⁶ LÁZÁR, 2024, 251.

²⁷ MARKÓ ÁRPÁD: Hadik András altábornagy berlini vállalkozása, 1757. október 10–23-ig, In *Hadtörténelmi Közlemények*, XLII. évf., I. sz., 1941, 38–92.

²⁸ MARKÓ, 1944, 168.

²⁹ KUSNEZOW, 2012.

Bibliográfia

- F. von EGGSTEIN, k.k. Major: Geschichte des k.k. vierten Husaren-Regiments Alexander, Czesarevitsch, Großfürst und Throfolger von Rußland, *Oestreichische militärische Zeitschrift*, 3. kötet, Bécs, A. Strauß's sel, Witwe & Sommer, 1842.
- JENEY L. M.: *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megúvásának mestersége korunk génusza szerint*, Budapest, Magvető Kiadó, 1986.
- KISS K.: *Magyar alvitések hőstettei az újabb időkben*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984.
- LÁZÁR B.: A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815) In HERMANN Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III.*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015.
- HAUSNER G. (szerk.): *Hadik András válogatott hadügyi írásai*. ford.: LÁZÁR B. – LENKEFI F. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- LÁZÁR B.: *Hadik Berlinben*. Budapest, Peko Kiadó, 2024
- MARKÓ Á.: Hadik András altábornagy berlini vállalkozása, 1757. október 10–23-ig. *Hadtörténelmi Közlemények*, XLII. évf., 1. sz., 1941.
- MARKÓ Á.: *Futaki gróf Hadik András tábornagy*. Budapest, Atheneum Kiadó, 1944.
- PÓKA-PIVNY A. – ZACHAR J.: *Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1982.
- TÓTH F.: Lotaringiai V. Károly herceg hadjáratainak naplója, A törökellenes magyarországi hadjáratok 1683–1688 közötti szakaszának fontos forrása. *Hadtörténelmi Közlemények*, CXXX. évf., 3. sz., 2017.
- TURCSÁNYI K. – BÁN A. – HEGEDŰS E. – MOLNÁR G.: *Haderók és hadviselés az előtöltő fegyverek korában*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2015.
- W. KUSNEZOW: *Der Berliner Husarenstreich*. Berlin, Bezirksmuseum Friedrichshain-Kreuzberg, 2012.
- ZACHAR J.: Habsburg-hadakban, In Uő (szerk.): *A magyar huszár*. Budapest, Corvina Kiadó, 2000.

Rezümé

Munkámban a XVIII. század hadművészetének egy különleges szegmensét, a kisháborús hadviselést mutatom be. Azon belül is a kiemelkedő szerepet vállaló huszárok rajtaiútéseit és váratlan akcióit vizsgálom meg. Ezeket a haditetteket nevezzük huszárcsínynek. A rövid tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy huszárcsínynek tekinthető-e Hadik András Berlin elleni hadművelete (1757). Tanulmányomban a sikeres vállalkozást más huszárcsínynek tekinthető eseményekkel vetem össze, illetve ennek a képlekeny fogalomnak a meghatározására teszek kísérletet.

Kulcsszavak: Hadik András, Berlin, huszár, huszárcsíny, hadtörténelem

Abstract

Hussar Trick? András Hadik's October 1757 Campaign

In my paper I present a special segment of the art of warfare of the 18th century, small war warfare. In particular, I examine the raids and unexpected actions of Hussars who played a prominent role in such campaigns. These acts of war are called Hussar tricks. This short study seeks to answer the question whether András Hadik's operation against Berlin (1757) can be considered a Hussar trick. Hadik's successful operation will be compared with other events that can be considered Hussar tricks in an attempt to define this elusive concept.

Keywords: András Hadik, Berlin, Hussar trick, military history